

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

LĒMUMS PAR TIESVEDĪBAS IZBEIGŠANU LIETĀ Nr. 2018-20-01

Rīgā

2019. gada 8. oktobrī

Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētāja Ineta Ziemele, tiesneši Aldis Laviņš, Gunārs Kusiņš, Daiga Rezevska un Artūrs Kučs, pēc Jāņa Neimaņa pieteikuma,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu un 28.¹ pantu, rakstveida procesā 2019. gada 10. septembra tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Augstskolu likuma 27. panta piektās daļas otrā teikuma un 30. panta ceturtais daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106. panta pirmajam teikumam”.

Satversmes tiesa konstatēja:

1. Saeima 1995. gada 2. novembrī pieņēma Augstskolu likumu, kas stājās spēkā 1995. gada 1. decembrī.

Augstskolu likuma 30. panta otrā daļa, kas reglamentēja asociēto profesoru ievēlēšanas kārtību, noteica, ka asociēto profesoru saskaņā ar šā likuma 33. panta nosacījumiem atklātā konkursā uz sešiem gadiem ievēlēs attiecīgās nozares paplašinātā habilitācijas padome un uz tās lēmuma pamata rektors slēdz ar viņu darba līgumu.

Ar 2000. gada 23. novembra likumu „Grozījumi Augstskolu likumā”, kas stājās spēkā 2000. gada 26. decembrī, Saeima izteica Augstskolu likuma 30. pantu jaunā redakcijā. Pēc šiem grozījumiem šā panta ceturtnā daļa noteic:

„Asociēto profesoru saskaņā ar šā likuma 33. panta noteikumiem atklātā konkursā uz sešiem gadiem ievēlē attiecīgās nozares profesoru padome. Pamatojoties uz nozares profesoru padomes lēmumu, rektors noslēdz darba līgumu ar asociēto profesoru.”

Ar 2006. gada 2. marta likumu „Grozījumi Augstskolu likumā”, kas stājās spēkā 2006. gada 6. aprīlī, Saeima papildināja Augstskolu likuma 27. pantu ar piekto daļu šādā redakcijā:

„Akadēmiskajos amatos ievēlētajām personām nav piemērojams Darba likuma 45. panta pirmajā daļā noteiktais darba līguma termiņa ierobežojums. Darba līgumu ar akadēmiskajā amatā ievēlēto personu (profesoru, asociēto profesoru, docentu, lektoru, asistentu) slēdz rektors uz ievēlēšanas laiku – sešiem gadiem.”

2. Pieteikuma iesniedzējs – Jānis Neimanis (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) – uzskata, ka Augstskolu likuma 27. panta piektnā daļa un 30. panta ceturtnā daļa (turpmāk arī – apstrīdētās normas) neatbilst Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 106. panta pirmajam teikumam.

Pieteikumā norādīts, ka Pieteikuma iesniedzējs ilgstoši ieņēmis akadēmiskos amatus Latvijas Universitātē. 2012. gada 8. jūnijā viņš uz noteiktu laiku noslēdzis darba līgumu par asociētā profesora juridiskās zinātnes tiesību teorijas un vēstures apakšnozarē pienākumu izpildi. Darba līguma termiņš bijis noteikts līdz 2018. gada 30. jūnijam. Pēc šā termiņa beigām Pieteikuma iesniedzējs neesot atkārtoti ievēlēts minētajā amatā. Universitāte arī atteikusies atzīt darba līgumu par noslēgtu uz nenoteiktu laiku, tāpēc darba tiesiskās attiecības izbeigušās. Pieteikuma iesniedzējs vērsies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasību atzīt līgumu par noslēgtu uz nenoteiktu laiku.

Pieteikuma iesniedzējs neapšaubā, ka pamattiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu, kā arī norāda, ka ir saskatāms šā ierobežojuma leģitīmais mērķis, proti, veicināt akadēmiskā personāla atbilstību dinamiskajām darba tirgus prasībām, nodrošinot kvalitatīvu augstāko izglītību. Tomēr leģitīmo mērķi esot iespējams

sasniegt ar citiem līdzekļiem, piemēram, veicot akadēmiskā personāla kvalifikācijas pārbaudes. Turklāt indivīda tiesību ierobežojums neatbilstot labumam, ko no tā iegūst sabiedrība.

Pieteikuma iesniedzējs lūdz atzīt apstrīdētās normas par spēkā neesošām attiecībā uz viņu no pamattiesību aizskāruma brīža, proti, 2018. gada 30. jūnija.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Saeima – lietā Nr. 2018-15-01 sniedza viedokli, ka Augstskolu likuma 27. panta piektā daļa un 30. panta ceturtnā daļa atbilst Satversmes 106. panta pirmajam teikumam.

Latvijā asociētā profesora amats esot viena no reglamentētajām profesijām. No Augstskolu likuma izrietot, ka asociētais profesors citstarp ir arī pedagogs. Tā esot īpaši sabiedriski nozīmīga profesija, tādēļ izglītības mērķu sasniegšanai būtiska esot pedagoga kvalifikācija, spējas un personība. Attiecībā uz augstāko izglītību, kuras iegūšana ir priekšnoteikums daudzu amatu ieņemšanai, prasība pēc visaugstāk kvalificēta akadēmiskā personāla esot īpaši būtiska.

Terminš, uz kādu persona tiek ievēlēta asociētā profesora amatā, ierobežojot šīs personas iespējas konkrēto amatu saglabāt. Tomēr tas neliedzot personai strādāt pašas izraudzītajā nozarē, piemēram, jurisprudencē. Tādējādi ar Augstskolu likuma 27. panta piekto daļu un 30. panta ceturto daļu esot ierobežotas personai Satversmes 106. panta pirmajā teikumā paredzētās pamattiesības, proti, tiesības saglabāt asociētā profesora amatu konkrētā augstākās izglītības iestādē.

Augstskolu likuma 27. panta piektajā daļā un 30. panta ceturtnajā daļā ietvertais pamattiesību ierobežojums esot noteikts ar pienācīgā kārtībā pieņemtu likumu, un tam esot leģitīms mērķis – citu cilvēku tiesību un sabiedrības labklājības aizsardzība. Proti, pamattiesību ierobežojuma mērķis esot nodrošināt akadēmiskā personāla atjaunošanos, kā arī attīstīt mūsdienu līmenim atbilstošu zinātnisko pētniecību vai māksliniecisko jaunradi. Augstākās izglītības iestāžu funkcijas esot zināšanu uzkrāšana un nodošana nākamajām paaudzēm (pedagoģiskais darbs), jaunu zināšanu radīšana (pētniecība), citstarp arī tādēļ, lai dotu ieguldījumu sociālo un ekonomisko problēmu risināšanā. Asociētie profesori ne tikai piedaloties personu tiesību uz kvalitatīvu augstāko izglītību nodrošināšanā, bet arī sagatavojot jaunus zinātniekus,

palīdzot studentiem iekļauties pasaules akadēmiskajos procesos un dodot pienesumu attiecīgās nozares attīstībā, kas esot visas sabiedrības labklājības pamatā.

Periodisks atklāts konkurss uz akadēmiskajiem amatiem nodrošinot šo mērķu sasniegšanai nepieciešamo konkurenci, novēršot stagnāciju un dodot zinātniekiem un pedagogiem ar visaugstākajiem sasniegumiem, tostarp jauniešiem zinātniekiem, iespēju pretendēt uz asociētā profesora amatu augstākās izglītības iestādē. Atbilstošākā kandidāta izvēli nodrošinot asociētā profesora ievēlēšanas kārtība un nosacījumi. Tā kā nozares profesoru padomes lēmumam jābūt pieņemtam ar balsu vairākumu, balsojums var būt atklāts un vismaz trešdaļai padomes locekļu jābūt citas augstskolas pārstāvjiem, esot maksimāli novērsts tāds risks, ka balsojums par personas apstiprināšanu asociētā profesora amatā varētu būt subjektīvs. Pieteikuma iesniedzēja norādītie alternatīvie līdzekļi neesot tādi, ar kuriem pamattiesību ierobežojuma legatīmie mērķi būtu pilnībā sasniedzami, turklāt sasniedzami tādā pašā kvalitātē, kādu šobrīd nodrošinot apstrīdētajā Augstskolu likuma 27. panta piektajā daļā un 30. panta ceturtajā daļā paredzētās periodiskās vēlēšanas. Periodiskas vēlēšanas neizslēdzot darba devēja pienākumu sekot līdz tam, kā asociētais profesors pilda savus pienākumus, un būtisku pārkāpumu gadījumā pieļaujot iespēju izbeigt darba līgumu ātrāk. Tomēr Darba likuma 101. pantā noteiktie darba līguma izbeigšanas pamati paši par sevi nevarot nodrošināt to, ka akadēmiskos amatus ieņem izcilākie savas jomas speciālisti un zinātnieki. Labums, ko no periodiska atklāta konkursa uz akadēmiskajiem amatiem iegūst sabiedrība, esot lielāks nekā atsevišķai personai nodarītais kaitējums.

Augstskolu likuma 27. panta piektā daļa un 30. panta ceturta daļa neesot pretrunā ar Eiropas Savienības Padomes 1999. gada 28. jūnija direktīvu 1999/70/EK par UNICE, CEEP un EAK noslēgto pamatlīgumu par darbu uz noteiktu laiku. Darba līgumu slēgšanu uz noteiktu laiku likumdevējs esot paredzējis arī citām personām, kuras ieņem sabiedriski nozīmīgus amatus, piemēram, publisko iestāžu vadītājiem, tiesībaizsardzības un ārstniecības iestāžu vadītājiem. Tāpat esot profesijas, kurās paredzēta periodiska personas kvalifikācijas pārvērtēšana jeb sertifikācija. Turklāt arī citās Eiropas Savienības valstīs darba līgumi par akadēmisko amatu pildīšanu tiekot slēgti uz noteiktu laiku. Darba līgumi uz nenoteiktu laiku parasti tiekot slēgti vēlākā akadēmiskās karjeras posmā. Tomēr, salīdzinot dažādu

valstu praksi, esot jāņem vērā arī augstākās izglītības iestāžu finansēšanas avoti, to stabilitāte, akadēmiskā personāla statuss un demogrāfiskā struktūra, studējošo skaits, kā arī citi nodarbinātības regulējuma aspekti. Augstskolu likuma 27. panta piektās daļas un 30. panta ceturtais daļas atcelšana varētu radīt dažādus riskus, kas apdraudētu pamattiesību ierobežojuma leģitīmā mērķa sasniegšanu.

4. Pieaicinātā persona – Augstākās izglītības padome – uzskata, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 106. panta pirmajam teikumam.

Padome norāda, ka no apstrīdētajām normām izrietošā pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis ir regulāri pārbaudīt akadēmiskā personāla spējas un kvalifikāciju, tādējādi nodrošinot izglītības kvalitāti. Tomēr varot rasties tādas situācijas, kad lēmums par pretendenta neievēlšanu tiek balstīts uz apstākļiem, kas nav saistīti ar viņa spējām un kvalifikāciju. Šādos gadījumos pamattiesību ierobežojuma leģitīmais mērķis netiktu sasniegts. Turklāt akadēmiskā personāla pamattiesību ierobežojums neesot samērīgs ar labumu, ko no šā ierobežojuma gūst sabiedrība kopumā.

Apstrīdētās normas nostādot akadēmisko personālu sliktākā stāvoklī salīdzinājumā ar citām izglītības nozarē strādājošām personām, piemēram, skolotājiem.

5. Pieaicinātā persona – Latvijas Augstskolu profesoru asociācija – pievienojas Augstākās izglītības padomes viedoklī sniegtajiem argumentiem.

Satversmes tiesa secināja:

6. Satversmes tiesa lietā Nr. 2018-15-01 atzina Augstskolu likuma 27. panta piekto daļu attiecībā uz asociētajiem profesoriem un profesoriem, 28. panta otro daļu un 30. panta ceturto daļu, ciktāl šīs normas nenodrošina aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu, par neatbilstošām Satversmes 106. panta pirmajam teikumam. Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 5. punkts noteic, ka tiesvedību lietā var izbeigt līdz sprieduma

pasludināšanai ar Satversmes tiesas lēmumu, ja ir pasludināts spriedums citā lietā par to pašu prasījuma priekšmetu.

6.1. Satversmes tiesa secināja, ka saskaņā ar apstrīdētajām normām persona asociētā profesora vai profesora amatā var strādāt tikai noteiktu laiku, tas ir, sešus gadus. Šāds pamattiesību ierobežojums varētu tikt atzīts par samērīgu ar leģitīmo mērķi, ja vien normatīvajos aktos būtu paredzēts mehānisms, kas nodrošinātu darbinieka aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu. No vairākkārtējiem secīgiem uz noteiktu laiku noslēgtiem darba līgumiem izriet nestabilitāte nodarbinātības jomā, bet Augstskolu likumā nav paredzēti nekādi pasākumi tās novēršanai. Līdz ar to nevar atzīt, ka likumdevējs būtu pienācīgi līdzsvarojis visas sabiedrības un asociētā profesora vai profesora amatā strādājošo intereses.

Pieteikumā lietā Nr. 2018-20-01 norādīts, ka Pieteikuma iesniedzējs bijis nodarbināts kā asociētais profesors juridiskās zinātnes tiesību teorijas un vēstures apakšnozarē Latvijas Universitātē. Pamatojoties uz apstrīdētajām normām, ar viņu noslēgts līgums uz noteiktu laiku. Pieteikuma iesniedzējs konstitucionālajā sūdzībā lūdz Satversmes tiesu izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 106. panta pirmajam teikumam un norāda, ka no apstrīdētajām normām izrietošais viņa pamattiesību ierobežojums nav samērīgs.

Līdz ar to pieteikumā ir ietverts tāds pats prasījums daļā par apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 106. panta pirmajam teikumam, kāds jau ir izspriests spriedumā lietā Nr. 2018-15-01. Tātad lietā Nr. 2018-20-01 šajā daļā ir tāds pats prasījuma priekšmets, par kādu jau pasludināts spriedums lietā Nr. 2018-15-01. Tāpēc apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 106. pantam atkārtoti vērtēt nav nepieciešams.

Taču personas prasījumu Satversmes tiesai veido ne tikai personas lūgums attiecībā uz apstrīdētās normas atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību normai, bet arī lūgums par normas spēkā esību attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju (*sal.: Satversmes tiesas 2017. gada 11. oktobra sprieduma lietā Nr. 2017-10-01 15. punkts*). Pieteikuma iesniedzējs lūdzis atzīt apstrīdētās normas par spēku zaudējušām jau no viņa pamattiesību aizskāruma brīža, tāpēc jāizvērtē, vai arī šajā daļā viņa prasījums ir jau izspriests.

6.2. Saskaņā ar Satversmes tiesas likuma 32. panta trešo daļu tiesību norma, kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas dienas, ja tiesa nav noteikusi citādi. Minētā likuma norma tiesai piešķir plašu rīcības brīvību izlemt, no kura brīža spēku zaudē norma, kas atzīta par neatbilstošu augstāka juridiska spēka tiesību normai. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka, lemjot par brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, jāņem vērā, ka tās uzdevums ir pēc iespējas novērst pamattiesību aizskārumu. Turklāt, nosakot konkrētu brīdi, ar kuru apstrīdētā norma zaudē spēku, Satversmes tiesa izvērtē arī to, vai pastāv kādi apsvērumi, atbilstoši kuriem apstrīdētā norma būtu jāatzīst par spēkā neesošu no kāda brīža pagātnē ne tikai attiecībā uz to personu, kuras pamattiesību aizsardzībai iesniegts pieteikums Satversmes tiesā (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 28. jūnija sprieduma lietā Nr. 2018-24-01 17. punktu*).

Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr. 2018-15-01 jau ir izteikusi apsvērumus par to, kādēļ apstrīdētās normas nevar atzīt par spēkā neesošām no kāda brīža pagātnē. Tātad Satversmes tiesa ir izlēmusi arī jautājumu par apstrīdēto normu spēkā esību. Tādējādi arī šajā daļā Pieteikuma iesniedzēja prasījums ir uzskatāms par izspriestu. Līdz ar to šajā lietā pastāv Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 5. punktā paredzētais priekšnoteikums tiesvedības izbeigšanai.

Tomēr Satversmes tiesa norāda, ka Pieteikuma iesniedzējs ir vērsies vispārējās jurisdikcijas tiesā ar prasības pieteikumu, lūdzot darba līguma atzīšanu par noslēgtu uz nenoteiktu laiku, atjaunošanu darbā un vidējās izpeļņas piedziņu, un ir ierosināta civillietā Nr. C30672518. Tiesa atzinusi, ka apstrīdētās normas ir piemērojamas, izskatot civillietu, tāpēc apturējusi tiesvedību līdz laikam, kad Satversmes tiesā tiks izskatīta Pieteikuma iesniedzēja konstitucionālā sūdzība (*sk. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2018. gada 29. oktobra lēmumu lietā Nr. C30672518*).

Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr. 2018-15-01 ir norādījusi, ka līdz jauna tiesiskā regulējuma pieņemšanai attiecīgo personu tiesības saglabāt esošo nodarbošanos vērtējamas, tieši piemērojot Satversmes 106. panta pirmo teikumu un šajā spriedumā ietvertās atziņas (*sk. Satversmes tiesas 2019. gada 7. jūnija sprieduma lietā Nr. 2018-15-01 21.1. punktu*). Šī Satversmes tiesas atziņa attiecināma arī uz tiesvedībā esošām lietām, kurās ir strīds par darba līguma, kura termiņš noteikts

saskaņā ar apstrīdētajām normām, spēkā esību, pārbaudot, vai secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu izmantošana nav notikusi ļaunprātīgi.

Satversmes tiesas spriedums ir vispāršaistošs tiesību avots tiesību normas piemērošanai. Satversmes tiesas atziņas un tās sniegtā tiesību normas interpretācija ir jāņem vērā tiesību normas piemērošanas procesā. Ja apstrīdētās normas ir atzītas par neatbilstošām augstāka juridiska spēka tiesību normām un par spēkā neesošām tiktāl, ciktāl tās nenodrošina aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu, tad laikā, kad šīs tiesību normas ir piemērojamas, tās, ievērojot Satversmes tiesas likuma 32. panta otro daļu, ir jāpiemēro atbilstoši Satversmes tiesas nolēmumā sniegtajai interpretācijai.

Turklāt, izvērtējot apstrīdēto normu atbilstību Satversmes 106. panta pirmajam teikumam, Satversmes tiesa ņēma vērā arī attiecīgās jomas Eiropas Savienības tiesību aktus un to piemērošanas praksi. Eiropas Savienības tiesību akti nolūkā stiprināt demokrātiju ir jāņem vērā, gan piemērojot un interpretējot nacionālos normatīvos aktus, gan novēršot iespējamās pretrunas starp Latvijas un Eiropas Savienības tiesībām (*sal.: Satversmes tiesas 2014. gada 13. jūnija sprieduma lietā Nr. 2014-02-01 13. punktu*). Tiesību normu piemērotājam ir pienākums veikt visas tā kompetencē ietilpstošās darbības, lai nodrošinātu Eiropas Savienības tiesību efektivitāti un nonāktu pie tāda risinājuma, kas atbilstu direktīvas mērķim (*sal.: Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 10. marta sprieduma lietā C-109/09 "Deutsche Lufthansa", ECLI:EU:C:2011:129, 55. punkts*). Ja tiesību normu piemērotājs konstatē, ka secīgi uz noteiktu laiku noslēgti darba līgumi ir izmantoti ļaunprātīgi, tad attiecīgās valsts tiesību normas ir jāinterpretē un jāpiemēro atbilstoši Eiropas Savienības tiesībām (*sal.: Eiropas Savienības Tiesas 2018. gada 25. oktobra sprieduma lietā C-331/17 "Sciotto", ECLI:EU:C:2018:859, 69. punkts*).

Satversmes tiesa vērš uzmanību, ka spriedumā lietā Nr. 2018-15-01 ir norādīts: likumdevējam ir jānodrošina apstrīdēto normu atbilstība Satversmes 106. panta pirmajam teikumam, ieviešot tiesību sistēmā pasākumus, kas nodrošinātu aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu.

Ņemot vērā minēto un pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 29. panta pirmās daļas 5. punktu, Satversmes tiesa

nolēma:

izbeigt tiesvedību lietā Nr. 2018-20-01 „Par Augstskolu likuma 27. panta piektās daļas otrā teikuma un 30. panta ceturtnās daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 106. panta pirmajam teikumam”.

Lēmums nav pārsūdzams.

Tiesas sēdes priekšsēdētāja

I. Ziemeles